

ANTROPOGEN MUHIT OMILLARI VA ULARNING HASHAROTLARGA TA'SIRI

Tuychiyeva Xilola Zokirjon qizi

Farg'ona davlat universiteti o'qituvchisi

tuychiyevafdu1993@gmail.com

Turdibekov Mustafo

Farg'ona davlat universiteti o'qituvchisi

mustafoturdibekov96@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada hasharotlar olamiga ta'sir etuvchi omillar haqida so'z boradi. Jumladan, inson omilining hasharotlarga ta'siri haqida ma'lumotlar keltirib o'tilgan. Inson ta'sirida tabiiy biotsenozlarning qayta tuzilishi, ikkilamchi biotsenozlarning shakllanib boradi. Insonning xo'jalik faoliyati ta'sirida hasharotlar diapazoni va sonining o'zgarishi aynan antropogen omilning yaqqol namunasidir.

***Kalit so'zlar:** antropogen omil, gerbitsid, inekitsid, zararkunanda, begona turlar, Marokash chigirtkasi, mezofil turlar, kimyoviy usul, kompleks usullar.*

ANTHROPOGENIC ENVIRONMENTAL FACTORS AND THEIR IMPACT ON INSECTS

ABSTRACT

This article talks about the factors affecting the world of insects. In particular, information about the influence of the human factor on insects is given. Under human influence, the restructuring of natural biocenoses and the formation of secondary biocenoses. A clear example of an anthropogenic factor is the change in the range and number of insects under the influence of human economic activity.

Keywords: *anthropogenic factor, herbicide, insecticide, pest, alien species, mesophilic species, chemical method, complex methods.*

Inson o'z faoliyati bilan tabiiy komplekslarda chuqur o'zgarishlarni keltirib chiqaradi. Tabiatning inson tomonidan o'zgarishi har qanday biotsenotik majmuada ba'zi turlarning ko'payishi va boshqalarning gullab-yashnashi uchun noqulay sharoitlarni yaratadi. Turlar o'rtasida yangi raqamli munosabatlar paydo bo'ladi, oziq-ovqat zanjirlari qayta tiklanadi, o'zgargan muhitda organizmlarning mavjudligi uchun zarur bo'lgan moslashuvlar paydo bo'ladi.

Insonning atrof-muhitga ta'sirining turli elementlari antropogen omillar deb ataladi. Inson va uning iqtisodiy faoliyatining hasharotlarga ta'siri atrof-muhitga ta'sir qilishning eng kuchli shakllaridan biridir. Tabiatni o'zgartiruvchi omil bo'lib, inson faoliyati hasharotlarning ming yillar davomida shakllangan atrof-muhit bilan tabiiy munosabatlarini tubdan o'zgartiradi.

Inson faoliyati tabiatni o'zgartiruvchi omil bo'lib, buning natijasida organizmlarning tashqi muhit bilan tabiiy munosabatlari o'zgaradi. Insonning iqtisodiy faoliyati shudgorlashni o'z ichiga oladi. Qishloq xo'jaligi ekinlari uchun o'zlashtirilmagan yerlarni o'zlashtirish, o'rmonlarni kesish, botqoqlarni quritish va dasht va cho'llarni sug'orish, yaylovlar boqish va boshqalar aynan inson faoliyati orqali boradigan jarayonlar hisoblanadi.

Shunday qilib, ekinlar uchun o'zlashtirilmagan yerlarning o'zlashtirilishi faunaning o'zgarishiga va bir qator yangi turlarning qaytarilmas yo'q bo'lib ketishiga olib keladi, bundan tashqari, keyinchalik zararkunandalarga aylangan alohida turlar sonining ko'payishiga yordam beradi.

Inson tomonidan ekilgan yoki ekilgan o'simliklarda rivojlanishi mumkin bo'lgan qishloq xo'jaligi erlarini o'zlashtirish joylari mo'l-ko'l oziq-ovqat bilan ta'minlanadi va ommaviy rivojlanish uchun qulayroq sharoitlarga ega bo'ladi, ayniqsa mikroiklim va tuproq sharoitlarining o'zgarishi ular uchun qulay yo'nalishda sodir bo'lsa. Bu, o'z navbatida, ularning yirtqichlari va parazitlari uchun, shuningdek, yangi yaratilgan

tuproq va mikroiklim o'zgarishlari tomonidan yuqori darajadagi parazitlar uchun qulay sharoit yaratadi. Misol tariqasida O'zbekistonda Jizzax temir yo'l vokzallari oralig'idagi o'zlashtirilmagan tuproqlar o'zlashtirilgandan so'ng u yerda otbasarka chigirtka hasharotlari (*Dociostaurus kraussi nigrogeniculatus* Tarb.) va Marokash chigirtkasi tarqalganligi aniqlangan. Yaylov uchun yerdan foydalanish, shuningdek, hasharotlar faunasida va alohida turlarning ko'pligida xarakterli o'zgarishlarni keltirib chiqaradi. Aniqrog'i, chorva mollarini boqish o'simlik qoplaminig yuqalashishiga va tuproq sirt qatlamining siqilishiga olib keladi, bu esa tuproqning qurib ketishiga, uning kuchli isishiga, quruq va issiq mikroiklimning paydo bo'lishiga olib keladi. Yaylovlardan bunday foydalanish kserofil turlarning rivojlanishi uchun maqbul shart-sharoitlarni yaratadi va ko'proq namlikni yaxshi ko'radigan mezofil turlarning ko'chishiga yordam beradi. Bundan tashqari, chorva mollari juda ko'p boqiladigan yaylovlarda chigirtkalar kabi zararli turlarning galalari paydo bo'lib, ular ekinlarga ko'chib o'tishi va ularga jiddiy zarar etkazishi mumkin.

Ma'lumki, daraxt va butalarni ekish, shuningdek, ularni kesish hududning iqlimini o'zgartiradi va buning natijasida hasharotlarning ayrim turlari uchun yaxshi sharoit yaratadi, boshqalari uchun sharoit yomonlashadi.

O'rmon plantatsiyalari ko'plab hasharotxo'r qushlarni uya qurish uchun jalb qiladi, bu ham yangi yaratilgan va atrofdagi biotoplarda turli hasharotlarning ko'pligi va nisbatiga ta'sir qiladi. O'rmon plantatsiyalarining hasharotlarga ta'siri, shuningdek, inson faoliyatining boshqa ko'rinishlari juda xilma-xildir.

O'rmonlarni himoya qilish zonalari nafaqat biotsenozlarning tarkibini va hasharotlarning alohida turlarining son nisbatlarini o'zgartiradi, balki o'ziga xos tarzda alohida turlarni hudud bo'ylab qayta taqsimlaydi.

Ko'pgina hasharotlar uchun begona o'tlar bilan qoplangan ekinlar va yo'llar orasidagi chegaralar katta ahamiyatga ega bo'lib, ular madaniy o'simliklarning ko'chatlari paydo bo'lishidan oldin to'planishi yoki ekinlarda mumkin bo'lmagan rivojlanish bosqichlaridan o'tishi mumkin. Masalan, erta bahor davrida, g'o'za

ko'chatlari paydo bo'lgunga qadar, O'rta Osiyo va Zakavkazda g'o'zaning shirasi (*Aphis gossypii* Glov.) chegara va yo'l chetlarida, ekin maydonlarida ko'payadi.

Shunday qilib, yerning har qanday o'zlashtirilishi va mahalliy tabiatning o'zgarishi ikki tomonlama ta'sir ko'rsatadi: zararsiz turlarning, foydali va ba'zi zararli turlarning nobud bo'lishi va yo'q bo'lib ketishi, eng muhimi, zararkunandalar soni ko'payadi. Shuning uchun hozirgi vaqtda insonning tabiatga ta'sirining ekologik qonuniyatlarini bilish orqali turli yerlardan foydalanishning eng oqilona usullari ishlab chiqilmoqda.

Insonning tabiatga, xususan, hasharotlar faunasiga ta'sir qilishning yuqoridagi usullariga qo'shimcha ravishda, turli agrotexnik tadbirlar va begona (adventiv) turlarning kirib kelishini alohida ta'kidlash kerak. Masalan, ikki usulda amalga oshiriladigan kimyoviy ta'sir - o'g'itlar va begona o'tlarga qarshi kimyoviy vositalardan foydalanish - gerbitsidlar va insektitsidlardan foydalanish Odatda o'g'itlar va gerbitsidlar hasharotlarga bevosita ta'sir qilmaydi, ularning roli o'simliklar orqali ta'sir qilishi mumkin. . Misol uchun, o'g'it o'simliklarning o'sishini tezlashtiradi va ularning fiziologik holatiga ta'sir qiladi, bu zararkunandalarga chidamliligini oshiradi. Va gerbitsidlardan foydalanish begona o'tlarni yo'q qilishga olib keladi, ya'ni ko'plab fitofaglar, shu jumladan zararkunandalar uchun ozuqa bazasini yo'q qiladi.

Insektitsidlarga kelsak, shuni ta'kidlash kerakki, zararkunandalarni yo'q qilishda katta ijobiy rolga qo'shimcha ravishda ular istalmagan oqibatlariga olib kelishi mumkin. Masalan, foydali entomofaunaning nobud bo'lishi, o'simliklarning changlatuvchisi, tuproq hosil qiluvchilar va boshqalar. Shuning uchun zararkunandalarga qarshi kurashning turli usullarini ishlab chiqish va qo'llash jarayonida kompleks usullar - turli xil kurash usullari - biologik, kimyoviy, agrotexnika kombinatsiyasi qo'llaniladi.

Xulosa qilib aytganda, antropogen omil hasharotlarga sezilarli darajada ta'sir o'tkazadi. Inson omili hasharotlarga ijobiy va salbiy ta'sir ko'rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. Чернышев В.Б. Экологическая защита растений. М.: Изд-во МГУ, 2005. – 132 с.
2. Tuychiyeva, X. . Z. kizi, & Turdibekov, M. (2022). *BIOECOLOGICAL CHARACTERISTICS OF SOPHORA JAPONICA*. *Educational Research in Universal Sciences*, 1(7), 146–151. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/852>
3. Tuychiyeva , X. Z. qizi, & Turdibekov, M. (2022). *THE ECOSYSTEM OF INSECTS. INTERNATIONAL CONFERENCES*, 1(19), 110–113. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/cf/article/view/715>